

СПИСАНИЕ

ПРАВЕН ФОКУС

(FOCUS LURIS)

ШЕСТО ИЗДАНИЕ

ОКТОМВРИ 2024

© МАКЕДОНСКО ЗДРУЖЕНИЕ НА
МЛАДИ ПРАВНИЦИ

СПИСАНИЕ

ПРАВЕН ФОКУС

(FOCUS LURIS)

Наслов на публикацијата

Списание „Правен фокус“
- шесто издание -

ISSN 2671 - 3667

Издавач

Македонско здружение на млади правници
www.myla.org.mk

Уредувачки одбор

Проф. д-р Јасна Бачовска-Недиќ
Проф. д-р Горан Илиќ
Проф. д-р Јелена Ристиќ

Лектор

Весна Костовска

Ликовно и графичко обликување

Харис Муриќ

Октомври 2024 г.

Напомена:

Ставовите наведени во објавените стручни статии се единствена одговорност на авторите и на ниеден начин не може да се смета дека ги одразуваат официјалните ставови на Уредувачкиот одбор, Амбасадата на Кралството Холандија во Република Северна Македонија и Македонското здружение на млади правници.

(МЛАДИ ЖЕЛНИ ЗА ПРАВО)

IUVENTUS CUPIDA LEGUME

Им искажуваме огромна благодарност на сите што учествуваа и беа дел од списанието „Правен фокус“, како и на Амбасадата на Кралството Холандија во Република Северна Македонија, кои дадоа огромна поддршка во процесот на изработка на списанието.

СОДРЖИНА

Вовед	1
ЗА УРЕДУВАЧКИОТ ОДБОР	2
Проф. д-р Јасна Бачовска-Недиќ	3
Проф. д-р Горан Илиќ	4
Проф. д-р Јелена Ристиќ	6
Елена Трајковска – ПРИОРИТЕТ ВО ПРАВОТО НА ЕУ: СПРАВУВАЊЕ СО ЕКОЛОШКИОТ КРИМИНАЛ	7
Александар Михајлов – EX-SITU ДРЖАВИ И ВЛИЈАНИЕТО НА КЛИМАТСКИТЕ ПРОМЕНИ ВРЗ МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО	23
Ана Фуна – „АКО НЕ МОРАТЕ, НЕ ДИШЕТЕ“: КВАЛИТЕТОТ НА ВОЗДУХОТ, ПРОБЛЕМ ЗА КОЈ НЕ СЕ НАОЃА РЕШЕНИЕ	40
Ања Ѓорѓиевска – УЛОГАТА НА ПРАВОТО ВО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ И НОСЕЊЕТО ОДЛУКИ ПОВРЗАНИ СО ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	55
Сара Срезовска – КЛИМАТСКИТЕ ПРОМЕНИ КАКО ГЛОБАЛЕН ПРОБЛЕМ ВО XXI ВЕК СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	69
Цане Малов – ПРЕКУ ЗЕЛЕНО ОДАНОЧУВАЊЕ ДО ПРАВЕДНА ТРАНЗИЦИЈА НА ПЕЛАГОНСКИОТ И ЈУГОЗАПАДНИОТ РЕГИОН	84
Кристина Грнчаровска – ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА НОВИТЕ ЕКОЛОШКИ ПРАКТИКИ ВО ДЕЈНОСТА НА АДВОКАТИТЕ ВО РСМ	100
Магдалена Илиевска – ОСТВАРУВАЊЕ НА УСТАВНО ЗАГАРАНТИРАНО ПРАВО НА ЖИВОТНА СРЕДИНА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	114

Списанието „Правен фокус“ е публикација што започна да се издава во 2020 година. Целта на списанието е создавање професионален форум за објавување стручни статии што ќе послужат како медиум, каде што правничкото мислење и визијата на младите правници се презентирани на кохерентен начин, а истовремено поттикнуваат идеи за понатамошно подобрување на правниот систем. Во таа насока, Македонското здружение на млади правници посветено работи на промовирање и поттикнување критичко размислување од страна на млади правници за клучните прашања што влијаат врз заштитата на човековите права и врз принципот на владеење на правото.

Во шестото издание на списанието се застапени 8 стручни статии од млади правници, кои пишуваат на тема за еколошко право и одржлив развој. Стручните статии во списанието „Правен фокус“ претставуваат самостојна работа на авторите, а целта е придонес за темите што се обработуваат.

Списанието е продукт на заедничката соработка помеѓу авторите, Уредувачкиот одбор и МЗМП, а во него се истакнуваат капацитетите на младите правници, нивната креативност и можноста позитивно да влијаат врз промените во општеството.

Публикацијата е изготвена во рамките на проектот „Студентите по право и младите правници – клучни агенти на промени за унапредување на човековите права и владеење на правото“, имплементиран од страна на МЗМП, а финансиски поддржан од Амбасадата на Кралството Холандија во Република Северна Македонија.

За уредувачкиот одбор

Стручните статии се уредени и рецензирани од страна на Уредувачки одбор составен од тројца професионалци, кои имаат богато искуство во областа и во работата со млади правници. За потребите на списанието, од страна на Уредувачкиот одбор беше подготвено упатство за изработка на стручни статии за списанието „Правен фокус“. Целта на упатството е воспоставување единствени стандарди за трудовите што ќе се објавуваат во списанието „Правен фокус“ од аспект на нивна методолошка усогласеност и единствен академски стил во претставувањето на проблематиката со која се занимаваат авторите во трудовите. Одборот ги разгледува статиите од аспект на методолошка конзистентност, академска прецизност и форматирање на текстот.

Членови на Уредувачкиот одбор на списанието се: проф. д-р Јасна Бачовска-Недиќ, проф. д-р Горан Илиќ и проф. д-р Јелена Ристиќ.

Во продолжение следуваат изјави од страна на Уредувачкиот одбор и нивна кратка биографија.

Проф. д-р Јасна Бачовска-Недиќ

„Списанието 'Правен фокус' стана препознатливо меѓу младите правници како списание што ги следи актуелностите/проблемите/феномените во општественото милје глобално, но и во Република Северна Македонија.

Во трудовите, преку специфична методологија нормативни анализи, анализи на судска практика, споредбени анализи, анализа на случаи и други методи, младите правници откриваат, опишуваат или дообјаснуваат општествени проблеми и даваат препораки за нивно надминување во контекст на европските вредности.

Една од целите на списанието е подигнување на нивото на академска комуникација во областа на правото во Република Северна Македонија преку промоција на свежи идеи од страна на младите правници, образложени во нивните тематски трудови.

Списанието 'Правен фокус' исто така го стимулира квалитетот на академското пишување преку селекција и обука на авторите на трудовите.“

Кратка биографија

Проф. д-р Јасна Бачовска-Недиќ е редовна професорка на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје во научната област Воведни и теоретски правни науки. Од 2009 до 2018 година била раководител на Институтот за новинарство, медиуми и комуникации при Правниот факултет. Од 2000 до 2005 година била асистент истражувач во Центарот за стратемски истражувања при МАНУ.

Фокусот на нејзиниот интерес е социологијата на правото, социологијата на комуникациите, методологијата на правните и политичките истражувања. Поспецифично се занимава со политичката пропаганда, прецизното новинарство, односи со јавност, медиумско право и медиумска писменост. На Правниот факултет предава повеќе предмети на трите циклуси студии, меѓу кои: социологија на право, социологија на комуникации, методологија на правни и политички истражувања, социо-психолошки аспекти на односи со јавност, техники на односи со јавност, истражувачко новинарство, агенциско новинарство и др.

Авторка е на научни трудови, стручни статии и учебници од областа на правото. Преку учество во разни проекти во невладиниот сектор во Република Северна Македонија, проф. д-р Јасна Бачовска-Недиќ е активна во јавните дискусии што се важни за демократизација на македонското општество и имплементација на европските вредности.

Проф. д-р Горан Илиќ

„Списанието 'Правен фокус' претставува исклучително вреден ресурс за правниците и истражувачите што бараат длабочина и прецизност во правните анализи.

Неговата посветеност на објавување квалитетни статии и истражувања го прави идеален медиум за секој што сака да ги усоврши своите правни знаења и вештини. Со редовни изданија на теми од највисок интерес и значење, списанието ги стимулира размислувањето и дискусијата во правната заедница, нудејќи драгоцени согледби и препораки за напредок и усовршување.

Во своето досегашно постоење, 'Правен фокус' докажа дека претставува самоодржлива платформа што активно придонесува за развојот и унапредувањето на стручно-научната правна мисла кај младите правници, како единствено вакво списание на македонски јазик. Со својата непоколеблива посветеност на квалитетот и иновацијата, списанието го зацврсти своето место како клучен субјект во правниот домен, инспирирајќи нови генерации правници и истражувачи.“

Кратка биографија

Проф. д-р Горан Илиќ е редовен професор на Правниот факултет – Кичево и проректор за наука на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Битола. Научниот интерес на проф. д-р Горан Илиќ опфаќа: уставно право и политички систем на ЕУ, заедничка надворешна и безбедносна политика на ЕУ, политички идеологии и меѓународни односи. Тој е автор на книгите: „Европа на крстопат: Лисабонскиот договор како темел на надворешнополитичката моќ на ЕУ“, „ЕУтопија: надворешнополитичката моќ на ЕУ во идеологизацијата на постамериканскиот свет“ и „ЕУ во меѓународните односи: вредностите пред моќта“. Во своето досегашно научно работење, проф. д-р Горан Илиќ објавил голем број научни трудови, кои биле објавени во референтни меѓународни научни публикации, а учествувал и на голем број научни конференции и симпозиуми во земјата и во странство. Меѓу другото, проф. д-р Горан Илиќ е акредитиран ментор на трет циклус студии на студиските програми по Меѓународно право и меѓународна политика и Казнено право и кривична правда на Правниот факултет при Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Битола.

Проф. д-р Горан Илиќ е предавач на Академијата за судии и јавни обвинители „Павел Шатов“ – Скопје. Тој е основач на Институтот за истражување и европски студии – Битола и е главен и одговорен уредник на меѓународното научно списание „Journal of Liberty and International Affairs“ (www.e-jlia.com).

Од октомври 2019 година, проф. д-р Горан Илиќ е вклучен како експерт во проектот ANETREC, кој е фокусиран на развојот на академската соработка и постконфликтното помирување во регионот на Западен Балкан. Од септември 2020 година, проф. д-р Горан Илиќ започнува со постдокторски студии по Нови технологии и право во организација на Медитеранеа, Меѓународниот центар за истражување на човекови права при Универзитетот „Реџо Калабрија“ во Италија, кои успешно ги завршил во 2021 година. Од август 2021 година, проф. д-р Горан Илиќ е избран за координатор за областа Меѓународно јавно право на споменатите постдокторски студии. Исто така, во 2021 година, проф. д-р Горан Илиќ е избран за заменик-директор на меѓународниот уредувачки одбор на меѓународната едиција за право: „The New Challenges of Law in the XXI Century“, како издание на повеќе високообразовни установи од Европа и од Латинска Америка. Меѓу другото, проф. д-р Горан Илиќ е ангажиран како експерт на Институтот за глобална аналитика во Софија (Р. Бугарија), а истовремено членува и во повеќе национални и меѓународни научни организации, учествува во работата на повеќе меѓународни научни списанија и научни конференции, а поседува и богато искуство со работа на повеќе меѓународни проекти и проекти поддржани од страна на Европската Унија.

Проф. д-р Јелена Ристиќ

„Една од главните цели на списанието 'Правен фокус' е да поттикне и да промовира критичко резонирање и аргументирано образложување кај младите правници во однос на прашања што се од значење за заштитата на владеење на правото и човековите права, како и сериозен аналитички пристап и длабинско истражување во однос на правните аспекти на разни актуелни општествени случувања и предизвици.

Имајќи ја предвид оваа цел, со големо задоволство ќе си дозволам да констатирам дека списанието веќе успеа да се етаблира како кредибилен извор на вредни правни содржини, и тоа не само за младите правници, туку и пошироко, вклучително и за поiskusните правници, но и како значајна платформа за размена на мислења, идеи и ставови меѓу младите правници, притоа обезбедувајќи квалитетна стручна анализа во врска со разни актуелни правни прашања и релевантни препораки за подобрување или надминување определени состојби и предизвици.“

Кратка биографија

Проф. д-р Јелена Ристиќ е адвокат, заменик-претседател на Адвокатската комора на Република Северна Македонија и вонреден професор на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје во наставно-научната област Човекови права и слободи. Експерт е на Советот на Европа за повеќе области во врска со човековите права, сертифициран обучувач на Советот на Европа во рамките на Европската програма за образование за човекови права за правни професионалци (HELP) и член на Консултативниот одбор на Европската програма за образование за човекови права за правни професионалци (HELP) при Советот на Европа.

Нејзиното професионално искуство вклучува дваесетгодишно работно искуство во правната област, вклучително и во рамките на повеќе меѓународни организации и институции, меѓу кои се: Европскиот суд за човекови права, Американската адвокатска комора Иницијатива за владеење на правото (ABA ROLI), Американската адвокатска комора Централноевропска и евроазиска правна иницијатива (ABA CEELI) и Агенцијата на САД за меѓународен развој (USAID). Определен период работи и како извршен директор на Адвокатската комора на Република Северна Македонија.

Автор е на повеќе научни и стручни трудови, претежно од областа на меѓународното и европското право за човекови права, меѓу кои и неколку книги. Вклучена е како експерт во разни меѓународни и национални проекти во врска со реформите во правосудниот сектор, владеењето на правото и човековите права. Исто така, била и член на работни групи за изработка на измени и дополнувања на закони, како и член на комисији за изработка на подзаконски акти.

ПРИОРИТЕТ ВО ПРАВОТО НА ЕУ: СПРАВУВАЊЕ СО ЕКОЛОШКИОТ КРИМИНАЛ

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Правен факултет
Елена Трајковска

Резиме

Загриженоста на глобално ниво и борбата против еколошкиот криминал, особено во последната декада, се издигна на сосема ново ниво сè со цел заштита на животната средина и овозможување непречен одржлив развој. Еколошкиот криминал, како еден од најпрофитабилните нелегални и противправни активности во светот, е еден од приоритетите на ЕУ во борбата против организираниот криминал, покрај сајбер нападите, нелегалното пренесување мигранти, експлоатацијата на деца, трговијата со дрога и огнено оружје. Напорите може да се воочат со донесувањето на новата директива, која е во процес на имплементирање во националните законодавства на земјите членки, а истовремено ја заменува Директивата за заштита на животната средина преку кривичното право од 2008 година. Изминативе години особено внимание почна да се обрнува на злосторствата и штетите направени од владите, транснационалните компании и воените инвазии сторени против човештвото и планетата (South 2009). Според извештаите на „Eurojust“, еколошкиот криминал според застапеност е четврта криминална активност во светот, која расте со стапка помеѓу 5 % и 7 % годишно.

Согласно новата директива на ЕУ, која ја заменува претходната, предвидено е еколошките злосторства извршени од поединци и компании да се казнуваат со казна затвор во зависност од тоа колку штетата е долготрајна, тешка или реверзибилна. Но, иако од сторителите на кривичните дела ќе се бара да ја вратат оштетената средина во првобитна состојба и да ги надоместат штетите во висина на утврдени парични износи, отворени се прашањата и предизвиците колку новата директива ќе донесе ефективни позитивни промени за Европската Унија и во Европа и дали со казнување ќе се влијае врз целокупниот екосистем на европското тло.

Еколошкото право на ЕУ е приоритет, не само поради општествената неодговорност на компаниите, туку и поради општествено-политичките околности во поширокиот регион. Првенствено, воените конфликти во Израел и во Палестина, како и во Русија и во Украина го актуализираат екоцидот како еколошки криминал.

Во овој труд ќе дадеме краток приказ на еволуцијата на екоцидот, како и на актуелните настани. Потоа ќе биде направен „попис“ на регулативата на Европската Унија за заштита на животната средина, лепеза на правни акти што ЕУ ги нуди за ефективна заштита на животната средина.

Во контекст на ова, отворена е дилемата дали Европската Унија е „заглавена“ во хиперинфлација на позитивно право, без да има ефикасни правни инструменти за имплементација на регулативите и директивите што се однесуваат на екологијата.

1. Вовед

Еколошкиот криминал упатува на незаконски активности што штетат на животната средина, загрозувајќи ја биолошката разновидност, а истовремено ги поткопува и правните регулативи, што може да доведе до значителни еколошки и економски промени на (интер)национално ниво. Затоа, успешното справување со еколошкиот криминал е од клучно значење за одржливиот развој, штитејќи ги природните ресурси, промовирајќи еколошка правда, притоа обезбедувајќи поздрава планета за идните генерации. Што се однесува до екоцидот, станува збор за ограничена дефиниција, бидејќи анализираниот феномен има генеза што произлегува од антропогена активност, при што под антропогеност се подразбира промена врз животната средина што настанала како резултат на човечко (деструктивно) влијание. Независниот експертски панел за правна дефиниција на екоцид (Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide¹) го дефинира екоцидот како „незаконски или бесмислени дејства извршени со сознание дека постои значителна веројатност за тешка и широка или долгорочна штета врз животната средина предизвикана од тие дела“. Меѓутоа, од самата дефиниција произлегува дека екоцидот постои поради „незаконски дејства“, што ни укажува на човечки фактор при причинување штета. Овој поим не ги вклучува природните непогоди што може да предизвикаат исцрпување на природните ресурси, на пример, земјотреси со цунами, торнада и суши. Овие се *vis major* дела и не се вршат намерно од страна на човекот. Аналогно, екоцидот јасно е нелегална човекова активност што предизвикува голема и сериозна штета врз животната средина. Оштетувањето на природата може да биде предизвикано и од несоодветност, на пример, изведување градежни работи без дозвола или преземање превентивни мерки засновани врз знаење.

Терминот „еколошка безбедност“ генерално се однесува на активностите преземени за минимизирање или елиминирање на „ризиките по здравјето и животот на луѓето што произлегуваат од природната средина“ (Kowalska 2023: 3).

За да има долгорочни резултати кога станува збор за заштита на животната средина, потребно е да постојат меѓугенерациски обврски. Имено, за да постои еколошка безбедност, потребен е елемент на меѓугенерациската природа на мерките за заштита. „Човекот има фундаментално право на слобода, еднаквост и соодветни услови за живот во окружување што дозволува достоинствен живот и благосостојба, и тој носи свечена одговорност да ја заштити и да ја подобри животната средина за сегашните и за идните генерации“ (Стокхолмска декларација, 1972). Тезата за меѓугенерациската компонента на стратегијата за јавна безбедност е оправдана со Конвенцијата, имајќи ги предвид потребата и важноста да се развијат антиципативни политики за спречување, ублажување и следење на значајните негативни влијанија врз животната средина воопшто и поконкретно во прекуграничен контекст, во која е

¹ Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide е експертски панел составен од истакнати меѓународни правници и адвокати, формиран кон крајот на 2020 година од страна на Фондацијата „Стоп Екоцид“, сè со цел да се создаде правна рамка за терминот „екоцид“ и тој да се користи како правна основа од страна на Меѓународниот кривичен суд, признавајќи го екоцидот како меѓународно кривично дело.

нагласена улогата на „развивање антиципативни политики“ (Convention on ESPOO, 1991). Чистата животна средина е заедничка обврска на различни засегнати страни. Според тоа, оваа обврска не е ограничена на државите како основни субјекти на меѓународното право, туку го опфаќа општеството како целина. Во овој труд, барајќи ја вистината за подлабоко разбирање на еколошкиот криминал, користен е нормативен метод, т. е. анализирање на правните акти што се однесуваат на заштитата на животната средина, како и справувањето со еколошки криминал и екоцид. Покрај нормативниот метод, во трудот е користен и историски метод, со цел да се доближи сликата на читателот во однос на тоа колку е стара оваа тема, иако можеби нам ни се чини нешто ново и непознато.

Трудот овозможува приказ на правната регулација во ЕУ на животната средина, превенцијата од штети, институционалната инволвираност за нејзино подобрување, како и согледување на последната реформа на македонскиот Кривичен законик низ призмата на правото на ЕУ.

2. ЕВОЛУЦИЈА НА ЕКОЦИДОТ

Феноменот екоцид со векови е елемент на воената стратегија. Политиката на изгорена земја (*Scorched-earth policy*) е тактика што датира од антиката. Се однесува на уништување на сè што му овозможува на непријателот да води војна, вклучително и земјоделски култури, добиток, згради и инфраструктура. Египетските и месопотамските водачи најчесто ги уништувале полињата и овоштарниците на нивните непријатели, принудувајќи ги непријателите да избираат помеѓу капитулација и гладување. За време на Пелопонеската војна во периодот од 431 до 404 година пр. н. е. (Thucydides), Спарта ги уништила посевите, овоштарниците и лозјата во текот на опсадата на Атина во обид да ги изгладне тамошните жители, сè со цел полесно да се предадат. Ваквите воени дејства оставија траен белег на уништување на животната средина. Со текот на времето, оваа тактика еволуирала, предизвикувајќи сè поголеми и ненадоместливи штети врз животната средина, а активностите се проширија на уништувањето инфраструктури што се од стратешко значење за непријателот. Со промената на перцепцијата за бојното поле, се промени и стратегијата на воените операции. Како последица на тоа, деградацијата на природната средина наместо „да има најмногу колатерален карактер“, стана „прекумерна во однос на добиената воена корист“ (Ibid).

Еколошкото оружје првпат се појавува за време на Виетнамската војна. Операцијата *Ranch Hand* на американските воздухопловни сили беше воено кодно име за прскањето на хербициди во Виетнам од 1962 до 1971 година. *Ranch Hand* беше одговорна за прскање на повеќе од 95 % хербициди користени врз почвата во Виетнам (Institute of Medicine, 2011). Досегашните истражувања покажале дека

содржината на диоксини во почвата и водоносните слоеви може да опстојува во иднина повеќе од 100 години (Cusato 2018). Во јавниот дискурс, терминот „екоцид“ првпат беше употребен од А. Галстон во 1970 година за време на конференција за војна и национална одговорност (Ibid). Галстон тврдеше дека ваквите активности преземани против природата се нелегални, но и обемни (Gauger et al. 2012). Затоа, екоцидот мора да се сфати сериозно, земајќи ги предвид процесите што го одредуваат функционирањето на екосистемите.

Во изминативе 2 години, светот го потреса два воени конфликта што постојано се во фокусот на меѓународната заедница. Од една страна, го имаме случајот со Русија и Украина, а од друга страна, Израел и Палестина. Додека властите се борат да ја остварат својата цел, (не)свесно се причинува штета врз околината, животната средина и врз сопствениот народ на долгорочен план. Имено, податоците на Обединетите нации за воениот конфликт помеѓу Израел и Палестина укажуваат на тоа дека сите извештаи и податоци добиени сугерираат дека конфликтот доведе до големо зголемување на загадувањето на земјиштето, почвата, водата, вклучително и ослободување опасни материји во животната средина. Од загадување на водата, воздухот, преку загадување на почвата со отпадоци во огромни количества, UNEP изразува загриженост за нанесувањето непоправливи штети врз природата (Limb 2024). Додека, пак, според изјавите на ЕУ за воениот конфликт помеѓу Русија и Украина, се укажува дека со војната се предизвика масовно загадување на воздухот, водата, земјата и почвата, како и значителна штета врз екосистемите, со ризик од прелевање во соседните земји. Процените засновани врз еколошките инспекции на Украина покажуваат дека руската инвазија нанела еколошка штета од околу 52,4 милијарди евра.

2.1. Приоритети на Европската Унија за заштита на животната средина

Европската Унија прави напори да воведо позитивни промени во повеќе насоки за ефективна заштита на животната средина. Токму една од нив е Регулативата за батерии (2023/1542), која во иднина ќе обезбеди батериите да имаат низок јаглероден отпечаток, да користат минимални штетни материји, да се намали нивната употреба и да се собираат, повторно да се користат и да се рециклираат во Европа. Една од следните мерки што се презема е кампањата „Europe beyond Coal“ за (целосно) намалување на користењето јаглен во Европа до 2030 година, сè со цел европските земји и земјите од Организацијата за економска соработка и развој (OECD) да бидат во согласност со Парискиот договор на ОН. Уште еден „фронт“ со кој се бори ЕУ е медицинскиот отпад. Имено, во Европа, согорувањето на здравствениот отпад сè уште е вообичаена практика, па она што е потребно да се направи од страна на ЕУ е одржливо управување со здравствениот отпад што е можно да се реши преку иницијативи за политики на ниво на ЕУ поврзани со заштитата на животната средина, климатските промени, обновливите извори на енергија и „позеленување“

на здравствениот сектор, кои исто така треба да се усогласуваат со целите за одржлив развој на ЕУ и Европскиот зелен договор (European Green Deal). Еден од поважните документи што вреди да се нагласи е и упатството на програмата *The Global Green and Healthy Hospitals* (GGHH). Со овој документ се поставуваат стратегии за здравствените установи за исполнување на целите за одржливо управување со медицинскиот отпад, а ги опфаќа методите на транспорт, складирање, третман, рециклирање и отстранување. Како светот, така и ЕУ и С. Македонија се соочуваат со загадување на природата со пластика, а тоа важи за еден од главните загадувачи.² Според податоците на Државниот завод за статистика, годишното количество создаден комунален отпад по жител во 2023 година изнесува 503 кг, што е за 7,7 % повеќе од истото количество во 2022 година, додека, пак, според последните податоци на EuroStat, во ЕУ, за 2022 година се создадени 513 килограми комунален отпад по глава на жител. Од ваквата слика, компарирајќи ја Македонија со Европската Унија за она што значи комунален отпад, може да воочиме дека Македонија, иако е мала земја, има тенденција на зголемување на отпадот, кој прави штета врз средината во која живееме.

3. ЕВРОПСКО ПРАВО ЗА ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛ

Конвенцијата ESPOO ги посочува последиците за причинета еколошка штета при дефинирањето на поимот „прекугранични влијанија“ (Convention on ESPOO, 1991). Сепак, мора да се нагласи дека пенетрацијата на штетните хемикалии претставува особена закана за крвките и ранливи елементи на екосистемот. Во овој контекст, се наметнува прашањето за ефективност и кохерентноста на меѓународните еколошки стандарди до денес, вклучувајќи ги и стандардите на Европската Унија.

Иако Европската Унија се перципира како обединетост меѓу сегашните дваесет и седум³ земји членки главно поврзани поради трговијата што ги олеснува економските движења, ЕУ всушност одамна има воспоставено авторитетно влијание врз законите и политиките за животна средина низ целиот континент (Kramer 2006). Еден од трите основачки договори, познат како Договорот од Рим донесен во 1957 година, основајќи ја (тогашната) Европската економска заедница (ЕЕЗ), не содржеше посебни одредби за заштита на животната средина. Сепак, со глобалната појава на еколошката свест, неизбежно беше ЕЕЗ да почне да ја препознава важноста на еколошките прашања. Всушност, Единствениот европски акт од 1987 година беше првиот договор, кој даде правна основа за заштитата на животната средина како експлицитна надлежност во рамките на ЕУ. Од 1973 година наваму, процесот на европска интеграција ја вклучи потребата за поголема координирана активност преку последователни акциски програми за животната средина, кои служеа како

главни насоки за законодавна акција. Со Единствениот европски акт, заложбата за заштита на животната средина почна да се зајакнува оттогаш, па наваму. Која беше големата идеја со донесувањето на овој Договор? Одговорот може да го побараме преку целта на Европската заедница да се „стремиме кон високо ниво на заштита“ на животната средина во рамките на нејзиниот опсег. Овде може да го протолкуваме и како контрадикторност на Европската Унија, повикувајќи се на одржлив развој, економски раст и висококонкурентна социјална пазарна економија, притоа обезбедувајќи заштита и подобрување на животната средина (!?) (Ibid).

Договорот за функционирање на ЕУ даде одредена јасност со менување на тогашниот член 2 за да се постави како цел: промовирање низ Заедницата хармоничен, избалансиран и одржлив развој на економските активности и одржливиот и неинфлаторниот раст... високо ниво на заштита и подобрување на квалитетот на животната средина (Ibid). Дополнителен член од договорот го засили ова со наведување дека: Барањата за заштита на животната средина мора да се интегрираат во дефиницијата и имплементацијата на Заедницата, политиките и активностите, особено со цел да се промовира одржливиот развој. Заштитата на животната средина и одржливиот развој се проткајуваат низ следните договори, а ништо помалку со Договорот од Лисабон од 2007 година (EUR-Lex, 12007L/TXT). Што се однесува до секундарното европско право, преку усвојување регулативи и директиви, се користи за да се даде суштински ефект на надлежноста на Европската Унија при регулирање на законската регулатива, штитејќи ја животната средина. Како белези на владеењето на ЕУ, регулативите и директивите се правни инструменти, кои иако се создадени на наднационално ниво преку сложен институционален процес, влегуваат во сила на национално ниво.⁴ Особено, тие се користени за усогласување на стандардите и создавање регулаторна рамка за заштита на животната средина во ЕУ, како и дозволување индивидуално спроведување на нивните одредби на домашно ниво во одредени случаи.

Други прашања со кои се занимава правото на ЕУ вклучуваат пристап до информации за животната средина, одговорност за предизвикана еколошка штета и формирање Европска агенција за животна средина со седиште во Копенхаген, Данска. Европската Унија има огромно влијание врз изедначувањето на законодавството во земјите членки. Овој механизам го користи преку принципот на супрематија и принципот на директно дејство. Уште поголемо влијание почувствуваа најновите членки во Централна и Источна Европа што се приклучија во 2004 година и 2007 година и беа обврзани, како дел од процесот на проширување, да ги интегрираат сите постојни закони и политики во нивните домашни правни системи, како и да обезбедат усогласеноста и спроведувањето да бидат според стандардите што ги очекува ЕУ (Albi 2006). Затоа, заштитата на животната средина со право може да се гледа како една од најобемните области на законодавна активност во рамките на ЕУ во

⁴ Со оглед на тоа што регулативите влегуваат во сила автоматски во рамките на националните правни системи на земјите членки, директивите „се обврзувачки во однос на резултатот што треба да се постигне, за секоја земја членка до која се упатени, но се остава на националните власти изборот на формата и методите на нивното спроведување“ согласно членот 288 ДФЕУ.

изминатите дваесет години. Може слободно да заклучиме дека Директивата 2008/99/ЕЗ за спроведување на Законот за животната средина преку кривични мерки, која ќе ја сретнеме подолу, на тој начин е продолжување на овој процес. За разлика од актите што се однесуваат за животна средина, кривичното право гарантира одредени права и минимални стандарди низ земјите членки на ЕУ.

Со текот на времето беа изготвени меѓународни договори што забрануваат дејства против животната средина. Во таа насока, Европската Унија има донесено директиви и регулативи со цел да постои сеопфатна заштита насочена кон животната средина, а тоа во иднина би придонело за доброто на сите европски граѓани. Во прилог може да погледнеме неколку обврзувачки инструменти донесени од страна на органите на Европската Унија, со цел придонес за зачувување на животната средина и елиминирање на еколошкиот криминал:

- Директива 2008/99/ЕЗ Директивата за криминал во животната средина, која првично е усвоена во 2008 година, има цел да ја заштити животната средина воспоставувајќи минимални правила во врска со дефинирањето на кривичните дела и санкции за сериозни прекршувања на законите за животна средина на ЕУ.
- Ревидираната Директива за еколошки криминал од 2024 ја ажурира и ја проширува Директивата од 2008 година, воведувајќи нови категории прекршоци и построги казни за сериозна штета врз животната средина. Со Директивата за еколошки криминал, која влезе во сила на 20 мај 2024 година, се воведуваат значајни ажурирања на пристапот на ЕУ за борба против еколошките злосторства. Оваа директива е дел од Европскиот зелен договор и нејзината цел е да ги реши недостатоците на претходната Директива 2008/99/ЕЗ, за која беше утврдено дека е неефикасна во одвраќањето на еколошките злосторства и обезбедувањето соодветни казни.
- Директивата 2010/75/EU, позната и како Директива за индустриски емисии (Industrial Emissions Directive), има цел да ги намали штетните индустриски емисии низ Европската Унија. Оваа директива ја заменува Директивата за интегрирано спречување и контрола на загадувањето (IPPC), инкорпорирајќи неколку други директиви поврзани со индустриските емисии во единствена сеопфатна рамка и се фокусира на минимизирање на загадувањето од различни индустриски извори со тоа што бара од операторите на индустриските инсталации да добијат интегрирани дозволи.
- Директива 2004/35/СЕ Директивата за еколошка одговорност воспоставува рамка за одговорност за животната средина заснована врз принципот „загадувачот плаќа/се казнува“, за да се спречи и да се санира еколошката штета

и има цел да создаде единствен режим низ ЕУ за справување со еколошката штета предизвикана од индустриски и други активности.

- Директива 2001/42/ЕС позната како Директива за стратешка оценка на животната средина. Станува збор за воспоставување еколошка процена на одредени планови и програми што веројатно ќе имаат значителни ефекти врз животната средина, водејќи кон интегрирање на еколошките размислувања во подготовката и усвојувањето планови и програми за промовирање на одржливиот развој. Оваа директива се однесува на различни сектори, вклучувајќи ги земјоделството, шумарството, рибарството, енергијата, индустријата, транспортот, управувањето со отпадот, управувањето со водите, телекомуникациите, туризмот и планирањето на градот и земјата. Директивата за стратешка оценка на животната средина помага да се осигури дека еколошките размислувања се интегрирани во процесот на планирање во раната фаза, промовирајќи поодржлив и еколошки развој низ ЕУ.
- Директива 2003/87/ЕС Директивата за систем за тргување со емисии на ЕУ воспоставува шема за тргување со дозволените емисии на стакленички гасови во рамките на ЕУ за да се намалат индустриските емисии на истите стакленички гасови економично. Истата директива служи како модел за други системи за тргување со јаглерод глобално. Тоа е од клучно значење за помагање на ЕУ да ги исполни своите цели за климата и транзицијата кон економија со ниска потрошувачка на јаглерод.
- Директива 2006/118/ЕС Директива за подземните води, насочена кон штитење на подземните води од загадување. Директивата наложува дека земјите членки мора да ги транспонираат нејзините одредби во националното законодавство и да спроведат соодветни мерки за ефикасно следење и управување со квалитетот на подземните води.
- Регулатива (ЕЦ) No. 1907/2006 Регулативата REACH има цел да обезбеди високо ниво на заштита на здравјето на луѓето и животната средина од ризиците што ги носат хемикалиите, да промовира алтернативни методи за процена на опасностите и да ги подобри конкурентноста и иновативноста на хемиската индустрија на ЕУ.
- REACH, исто така, ја основаше Европската агенција за хемикалии (ЕCHA) за да управува со техничките, научните и административните аспекти на регулативата и да обезбеди нејзина доследна имплементација низ ЕУ.
- Регулатива (ЕУ) No. 528/2012 Регулативата за биоцидни производи го регулира пуштањето во промет и употребата на биоцидни производи за заштита на луѓето,

животните и животната средина. Станува збор за сеопфатен акт воспоставен од Европскиот парламент и Советот за да се осигури дека биоцидните производи што се користат во рамките на Европската Унија ги исполнуваат специфичните стандарди за безбедност и ефикасност. Оваа регулатива опфаќа одобрување и употреба на биоцидни производи, кои се супстанции наменети за контрола на штетните организми, како што се штетниците и микроорганизмите.

- ↘ Регулотива (EU) No. 517/2014 Регулотивата за флуорирани стакленички гасови има цел да ги намали емисиите на флуорирани стакленички гасови за борба против климатските промени. Примарната цел е да се намалат емисиите на F-гасови, кои се моќни стакленички гасови што придонесуваат за глобалното затоплување и утврдува мерки за контрола и ограничување на употребата на овие гасови, промовирајќи го нивното постепено исфрлање и поттикнувајќи усвојување алтернативни технологии.
- ↘ Регулотива (EU) No. 2019/1021 Регулотивата за перзистентни органски загадувачи ги ограничува и ги елиминира производството, употребата и ослободувањето перзистентни органски загадувачи (POPs). Оваа регулатива ја заменува Регулотивата (EЗ) бр. 850/2004 и ја спроведува заложбата на ЕУ кон Стокхолмската конвенција за постојани органски загадувачи и утврдува правила за контрола, намалување и елиминација на перзистентни органски загадувачи, кои се штетни материи, а опстојуваат во животната средина и претставуваат ризици за здравјето на луѓето и екосистемите.

Во пораст е загриженоста за еколошкиот криминал, предизвикувајќи значителна штета врз животната средина, здравјето на граѓаните и економијата во ЕУ и во светот преку причинување штети со сторен еколошки криминал, а всушност доаѓа и до прекршување на релевантните законски обврски. Како во светот, така и во македонското законодавство се појави потреба од регулирање на еколошкиот криминал, конкретно екоцидот, а тоа придонесе за зајакнување на законодавната правна рамка насочена кон заштита на животната средина. Имено, согласно Кривичниот законик на Р. С. Македонија, во глава 23 се уредени кривичните дела против животната средина и природата со предвидена затворска казна до 10 години, но со воведувањето на кривичното дело „Екоцид“, со последните измени на Кривичниот законик се предвидува доживотен затвор за стореното кривично дело (чл. 218-б). Со ваквата должина на казните се додава на сериозност за причинување штета врз животната средина, подигнувајќи ја свеста на повисоко ниво. Меѓутоа, факт е дека ваквиот вид криминал често има прекугранична природа, а притоа е многу профитабилен и тешко се откриваат, се гонат и се казнуваат сторителите. Затоа, Европската Унија со донесувањето на новата ревидирана Директива за криминал во животната средина усвоена на 11 април 2024 година, која влезе во сила на 20

мај 2024 година, ја штити животната средина преку кривичното право, заменувајќи ја Директивата за криминал во животната средина од 2008 година. За да се решат недостатоците во однос на ефективност на кривичното право за животна средина, новата Директива утврдува минимални правила во однос на дефинирањето на кривичните дела и казни со цел поефективна заштита на животната средина, како и мерки за спречување и борба против еколошкиот криминал.

Со воведувањето на Европската мултидисциплинарна платформа против криминални закани (EMPACT) во 2017 година, чија цел е да создаде интегриран пристап кон внатрешната безбедност на ЕУ, се вклучуваат мерки како што се контроли на надворешните граници, полициска, царинска и судска соработка, па сè до управување со информации, иновации, обука, превенција и надворешната димензија на внатрешната безбедност, како и јавно-приватно партнерство, каде што е соодветно. Станува збор за водечка иницијатива на ЕУ во нејзината борба против организираниот и сериозен меѓународен криминал. Оваа платформа за соработка е водена од земјите членки на ЕУ и е поддржана од сите институции, тела и агенции на ЕУ. Целта на платформата EMPACT е да донесе позитивни резултати и во иднина да се консолидираат и дополнително да се зајакнат, придонесувајќи за долгорочни позитивни ефекти насочени кон природата и животната средина.

Хармонизација на националното законодавство со правото на Европската Унија

Република С. Македонија е земја кандидат за членство во ЕУ. Се поставува прашањето колку сме подготвени да одговориме на предизвиците што ги носи бремето на новиот брз начин на живот. С. Македонија, следејќи ја практиката на Европската Унија, за првпат во историјата го вовеле кривичното дело „Екоцид“ согласно членот 218-б од Кривичниот законик на Р. С. Македонија, предвидувајќи казна затвор најмалку 10 години или доживотен затвор. Напорите на С. Македонија да се справи со загадувањето поради еколошкиот криминал укажуваат на желбата за подобрување на општеството преку усогласување на европската легислатива во внатрешни рамки и се само навидум мал чекор, кој може преку правни механизми да придонесе за ефективна заштита на животната средина, стекнувајќи се со потенцијална репутација на позитивен пример во Балканот и во Европа во иднина.

Заклучок и препораки

Европската Унија низ годините воспостави цврста правна рамка за заштита на животната средина, интегрирајќи строги мерки во различни сектори преку директиви и регулативи и генерира високи стандарди за заштита на животната средина и природата. Сето ова се овозможи преку интеграција на еколошките политики што може да го воочиме во членот 11 од Договорот за функционирање на Европската Унија. ЕУ игра водечка улога во глобалното управување со животната средина, активно учествувајќи во меѓународните договори, како што е Парискиот договор и поддржувајќи ги глобалните напори за борба против климатските промени и деградацијата на животната средина. Неодамнешните воени конфликти, вклучително и конфликтот помеѓу Русија и Украина и конфликтот помеѓу Израел и Палестина, ја нагласуваат потребата за справување со еколошката штета што произлегува од воените дејства. Европската Унија има различни препораки и директиви за решавање на прашањата поврзани со животната средина и промовирање на одржливоста. Истовремено соработува со земјите членки и меѓународните организации за зајакнување на управувањето со животната средина, промовирање на најдобрите практики и обезбедување ефективно спроведување на законите за животна средина. Оваа соработка е клучна за решавање на прекуграничните еколошки прашања и за подобрување на севкупната заштита на животната средина. Сеопфатниот пакет стратегии и препораки за животната средина на Европската Унија ја одразува силната посветеност за постигнување одржливост и справување со критичните еколошки предизвици. Целта на Европскиот зелен договор (European Green Deal) е климатска неутралност до 2050 година, промовирајќи значително намалување на емисиите на стакленички гасови и транзиција кон обновлива енергија. Стратегијата за биолошка разновидност (Biodiversity Strategy) за 2030 година се стреми да го запре губењето на биолошката разновидност преку зајакнување на напорите за заштита и реставрација низ копнените и морските области. Дополнително, интеграцијата на дигиталните технологии се смета за клучна за поттикнување на зелената транзиција и за подобрување на ефикасноста на ресурсите. Заедно, овие иницијативи имаат огромна улога и претставуваат кохезивен пристап за поттикнување на еколошката одржливост, издржливост и долгорочна еколошка рамнотежа во рамките на ЕУ, усогласувајќи се со глобалните напори за борба против климатските промени и зачувување на природните ресурси.

Покрај напорите на Европската Унија, скандинавските земји служат како модели за еколошката одржливост и иновациите. Данска, Норвешка и Шведска направија значителен напредок во спроведувањето прогресивни политики и практики за животната средина. Копенхаген, главниот град на Данска, е познат по својата посветеност да стане јаглерод-неутрален до 2025 година. Норвешка е исто така

посветена на заштитата на своите природни пејзажи и има опширни политики за одржливо управување со огромните шуми и морските средини. Шведска постави амбициозни цели за животната средина, вклучително и постигнување нето-нула штетни емисии до 2045 година. Овие скандинавски земји се пример за тоа како проактивните еколошки политики и иновативните практики може да доведат до значителен напредок кон одржливост. Нивните успеси ја истакнуваат ефективноста на амбициозните климатски цели, инвестициите во зелените технологии и сеопфатните пристапи за управување со животната средина.

Она што може да го заклучиме како задолжителен фактор за заштита на животната средина од сите непогоди, било човечки фактор било природен, е подигнување на јавната свест и едукација на граѓаните за важноста на заштитата на животната средина и последиците од еколошките криминали. Впрочем, образованието ја игра една од најзначајните улоги за еколошките прашања и негувањето на културата на одржливост, обезбедувајќи базични знаења за науката за животната средина, вклучувајќи ги екосистемите, климатските промени, загадувањето и управувањето со ресурсите. Преку образованието се развива и критичката мисла за тоа на кој начин од мали нозе критички да се анализираат и да се оценуваат прашањата за животната средина. Така, учениците и студентите се во можност да ја проценат веродостојноста на информациите, да ги разбираат научните податоци и да ги препознаваат пошироките импликации на предизвиците во животната средина. Можно решение за подигнување на свеста е преку образовни програми и кампањи што ја зголемуваат и ја зајакнуваат јавната свест за еколошките прашања. Шведска често се истакнува како модел на европска земја за постоење високоразвиена еколошка свест инкорпорирана во образованието, поттикнувајќи еколошка одговорност кај учениците. Шведските училишта често практикуваат настава на отворено, охрабрувајќи ги учениците директно да се вклучат во природата. Постојат и редовни обуки за животната средина наменети за наставниот кадар, со цел ефективно да ги проучуваат концептите за одржливост при спроведувањето на наставата. Освен тоа, шведските училишта често соработуваат со локалните заедници, еколошките организации и владините тела за да го подобрат степенот на знаење за животната средина кај учениците. Овде не изостанува ниту шведската влада, која го поддржува еколошкото образование преку политики и финансирање, како одраз на националната посветеност за одржливост. Преку овие практики се придонесува за развивање силна еколошка свест во шведските училишта, подготвувајќи ги учениците да бидат добро информирани и одговорни граѓани. Следејќи го шведскиот модел, инкорпорирањето на еколошките теми во различни предмети е од круцијално значење, како што се науката, географијата, па дури и уметноста, ја доближува сликата до младите да ја разбираат поврзаноста на еколошките прашања со други области. Едукацијата на младите луѓе за прашањата поврзани со животната средина има долгорочно влијание, бидејќи овие групи лица ќе го носат стекнатото знаење низ животот, влијаејќи врз нивните лични избори, професионални кариери и вклученост во заедницата.

Користена литература

- Albi, A, Kellermann, A., Czuczai, J., Blockmans, S. and Douma, W. (2006). The Impact of EU Accession on the Legal Orders of New Member States and (Pre-) Candidate Countries: Hopes and Fears. Asser Press.
- Caesar, J. (2006). The Gallic Wars, Translated by H.J. Edwards, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Cusato, E. (2018) «From Ecocide to Voluntary Remediation Projects: Legal Responses to 'Environmental Warfare' in Vietnam and the Spectre of Colonialism.» Melbourne Journal of International Law, vol. 19, no. 2, 2018.
- Gauger, Anja and Rabatel-Fernel, Mai Pouye and Kulbicki, Louise and Short, Damien and Higgins, Polly. (2012) Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace. UNSPECIFIED. School of Advanced Study, London
- Institute of Medicine. (2011). Blue Water Navy Vietnam Veterans and Agent Orange Exposure. Washington, DC: The National Academies Press.
- Kowalska S. (2023). Ecocide a threat to biological tissue and ecological safety. Calisia University, Kalisz, Poland.
- Kramer, L. (2006). EC Environmental Law. 6th revised edition, Sweet & Maxwell.
- Limb L. (2024). "The UN is investigating the environmental impact of the war in Gaza. Here's what it says so far". Euro News. Достапно на: <https://www.euronews.com/>. Пристапено на: 03.06.2024.
- News European Parliament (2023) "The environmental consequences of Russia's war against Ukraine". Достапно на: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/>. Пристапено на: 03.06.2024.
- Sharife K. (2021). "Chevron's "Amazon Chernobyl" Disaster in Ecuador: Lessons from the Frontlines". Global Justice Program. Достапно на: <https://globaljustice.yale.edu/news/chevrons-amazon-chernobyl-disaster-ecuador-lessons-frontlines>. Пристапено на: 06.06.2024.
- South, N. (2009). Ecocide, Conflict and Climate Change: Challenges for Criminology and The Research Agenda in The 21st Century. Public Information Department of UNICRI.
- Thucydides. (2003). History of the Peloponnesian War. R. Crawley, Trans (Original work published 431 BCE).

Правни акти

- Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo). United Nations Economic Commission for Europe, 1991.
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment.» United Nations Environment Programme, 1972.
- Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, Document no. 32008L0099.
- Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC, COM/2021/851.
- Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. Official Journal of the European Union, C 306, 17 декември 2007.
- Консолидирана верзија на Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union, C 202, 7 јуни 2016.
- Кривичен законик, „Службен весник на Република С. Македонија“ бр. 188/2023.

Користени веб-страници

- CAN Europe. (n.d.) Europe Beyond Coal. Достапно на: <https://caneurope.org/europe-beyond-coal/>
- Cambridge Dictionary. (n.d.) Safety. Достапно на: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/safety>
- European Commission. (1957) Treaty Establishing the European Economic Community. Достапно на: https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf
- Eurostat. (2023) Municipal Waste Statistics. Достапно на: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Municipal_waste_statistics
- European Commission. (n.d.) Environment. Достапно на: https://environment.ec.europa.eu/index_en
- EUR-Lex. (2003) Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/87/oj>
- EUR-Lex. (2004) Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/35/oj>

- EUR-Lex. (2006) Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/118/oj>
- EUR-Lex. (2010) Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/75/oj>
- EUR-Lex. (2019) Regulation (EU) 2019/1021 of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/1021/oj>
- EUR-Lex. (2001) Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0042>
- EUR-Lex. (2012) Regulation (EU) No 528/2012 of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32012R0528>
- EUR-Lex. (2006) Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02006R1907-20140410>
- EUR-Lex. (2008) Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099>
- EUR-Lex. (2014) Regulation (EU) No 517/2014 of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0517>
- EUR-Lex. (2024) Directive 2024/1203 of the European Parliament and of the Council. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1203>
- EUR-Lex. (2006) Directive 2006/1907/EC of the European Parliament and of the Council. Достапно на: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF
- European Environment Agency (n.d.) Home. Достапно на: <https://www.eea.europa.eu/en>
- State Statistical Office of the Republic of North Macedonia. (n.d.) Комунален отпад, 2023 година. Достапно на: <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstzenie.aspx?rbtxt=80>
- Euronews. (2024) Revolutionary EU Criminalises the Most Serious Cases of Ecosystem Destruction. Достапно на: <https://www.euronews.com/green/2024/02/27/revolutionary-eu-criminalises-the-most-serious-cases-of-ecosystem-destruction>
- European Parliament. (2023) Environmental Crimes: Deal on New Offences and Reinforced Sanctions. Достапно на: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230929IPRO6108/environmental-crimes-deal-on-new-offences-and-reinforced-sanctions>
- Europol (n.d.) EU Policy Cycle - EMPACT. Достапно на: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/empact>